

توسعه کارآفرینی در دانشگاه با رویکرد فراترکیب (مطالعه موردی: دانشگاه تهران مرکزی)

فاطمه مصطفی زاده^۱

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۶/۲۷ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۰۸/۱۳ جلال حقیقت منفرد^۲

محمدعلی کرامتی^۳

چکیده

امروزه کارآفرینی آموزش عالی بستری برای ارتقا عملکرد و توسعه مشارکت کارکنان و دانشجویان بشمار می‌آید. هدف پژوهش توسعه کارآفرینی در دانشگاه با رویکرد فراترکیب می‌باشد. روش پژوهش، آمیخته است بخش کیفی از رویکرد فراترکیب سندلوسکی و باروسو و بخش کمی از آزمون t-test بهره گرفته شد. جامعه آماری بخش کیفی ۵۰ مقاله فارسی و ۵۰ مقاله انگلیسی، در بخش کمی، ۳۷ نفر از دانشجویان رشته کارآفرینی برای گروه آزمایش و ۳۰ نفر از دانشجویان رشته غیرکارآفرینی برای گروه کنترل در مقطع دکتری می‌باشند. ابزارگردآوری داده‌ها در مرحله کیفی، مقالات و مستندات (تحقیقات گذشته) و در مرحله کمی پرسشنامه است که روایی و پایایی آن مورد تأیید قرار گرفت، که پایایی آن (۰/۸۹) است. طی مراحل فراترکیب بخش کیفی ۳ تم اصلی (محرک‌های توسعه کارآفرینی، ویژگی‌های توسعه کارآفرینی، اقدامات توسعه کارآفرینی) و ۱۱ تم فرعی (پیش‌نیازهای دانشجویان، فرهنگ کارآفرینی، زیرساخت‌های دانشگاه، سرمایه انسانی دانشگاه‌ها، استقلال در تصمیم‌گیری، ساختار سازمانی متناسب، یادگیری مشارکتی، محتوای آموزشی مناسب، هدف‌گذاری در پژوهش، آشنایی میدانی با کارآفرینی، مهارت‌افزایی) شناسایی و در بخش کمی نیز تمامی فرضیه‌ها تایید شد. نتایج نشان داد که، محرک‌های توسعه کارآفرینی، ویژگی‌های توسعه کارآفرینی، اقدامات توسعه کارآفرینی سبب توسعه کارآفرینی می‌شوند لذا باید درصدد تقویت هرچه بیشتر این عوامل در آموزش عالی (دانشگاه‌ها) برآمد.

کلمات کلیدی

کارآفرینی، توسعه کارآفرینی، دانشگاه کارآفرین.

۱- گروه مدیریت کارآفرینی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. Mostafazade68@gmail.com

۲- گروه مدیریت صنعتی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول) jhm1847@gmail.com

۳- گروه مدیریت صنعتی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. Mohammadalikeramati@yahoo.com

فصلنامه مدیریت کسب و کار، شماره پنجاه و دو، زمستان ۱۴۰۰

مقدمه

امروزه گسترش سریع دانشگاه‌ها، ماهیت آموزش عالی را به طور اساسی تغییر داده است (باقری مجد و همکاران، ۱۳۹۷: ۷۴۰). و کارآفرینی دانشگاهی موضوعی است که در چند سال اخیر مورد توجه دانشگاهیان قرار گرفته است و در سطح دانشگاه نیاز به دانش آموختگان و دانشجویان کارآفرین افزایش یافته و هدف بسیاری از دانشگاه‌های معتبر جهان پرورش دانشجویان و در نتیجه، دانش آموختگان کارآفرین است. کارآفرین باید به ایجاد موقعیت مناسب در بین دانشگاهیان و همچنین بازار آموزشی و علمی علاقمند باشد. علاوه بر این، دانشگاه فراتر از دستیابی به مأموریت اجتماعی باید قدرت اقتصادی را با استفاده از منابع و ملاحظات بیرونی تقویت کند (رحیم‌زاده‌ینگه‌قلعه و همکاران، ۱۳۹۷). اغلب دانشگاه‌ها دارای زیرساخت‌های کارآفرینی هستند (اراستی و همکاران، ۱، ۲۰۱۸: ۴۵۴).

بنابراین اهمیت توسعه کارآفرینی از آن جهت است که دانشگاه‌ها و سایر موسسات آموزشی باید با شیوه‌های مناسب، دانشجویان را در محیط‌هایی قرار دهند که موجب رشد و پرورش ذهنیت کارآفرینانه در آن‌ها شود. زیرا کارایی برنامه‌های کارآفرینی، عامل اساسی در پرورش هرچه کارآفرینان جوان در آینده است (رحیم‌زاده‌ینگه‌قلعه و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۴). و دستیابی به چشم‌انداز جدید آموزش عالی با محور توسعه کارآفرینی نیازمند توجه آموزش عالی به کشف و جستجوی ایده‌ها و نوآوری است (کریمیان و فرخی، ۱۳۹۷: ۶۶۵). امروزه دانشگاه‌ها نسبت به کارآفرینی دانشگاهی توجه و علاقه فراوانی نشان می‌دهند لذا دانشگاه‌ها باید عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی در نظام آموزش عالی را شناسایی و تقویت نمایند.

و از آنجا که اهمیت عوامل مرتبط با توسعه کارآفرینی در دانشگاه‌ها به قدری افزایش یافته که برخی نهادها، دانشگاه‌ها را صرفاً بر اساس عوامل و معیارهای مؤثر کارآفرینی رتبه‌بندی می‌کنند. بر این اساس، هدف پژوهش حاضر توسعه کارآفرینی در دانشگاه با رویکرد فراترکیب است.

و درصدد پاسخگویی به مسئله اصلی پژوهش است که مدل توسعه کارآفرینی در نظام آموزش عالی توسعه کارآفرینی در دانشگاه چگونه است؟ که از طریق مطالعه و بررسی مقالات داخلی و خارجی به روش فراترکیب مدل استخراج خواهد شد.

مبانی نظری

کارآفرینی

کارآفرینی فرایند خلق محصولی جدید و با ارزش با اختصاص زمان و تلاش لازم؛ در نظر گرفتن

توسعه کارآفرینی در دانشگاه با رویکرد فراترکیب / مصطفی زاده، حقیقت منفرد و کرامتی

ریسک‌های مالی روانی و اجتماعی و رسیدن به رضایت فردی مالی و استقلال است (مرادیان و همکاران ۱۳۹۹: ۱۵۲). کارآفرینی، ایجاد یک چیز ارزشمند از هیچ است و کارآفرین کسی است که دارای قدرت و درک بالا و توانایی یافتن فرصت‌هاست، فردی که می‌تواند از طریق پرورش اندیشه و ایده خود و تبدیل آن به محصول یا خدمتی جدید، اقدام به ارزش‌آفرینی از هیچ نماید (کانتور تیز و همکاران ۲۰۱۷: ۴۴۵).

توسعه کارآفرینی

کارآفرینی برای توسعه هر اقتصادی ضروری است. کشورها پیشرفت خود را به رشد کارآفرینی نسبت می‌دهند. بنابراین دولت‌ها و مردم سراسر جهان خواستار ترویج این مفهوم هستند (همود ناجی^۳، ۲۰۱۹: ۱۲). از آنجا که تلفیق کارآفرینی در نظام آموزشی، شیوه‌های مختلفی را به خود می‌گیرد. در این زمینه تمایز قابل شدن بین دو رویکرد دارای اهمیت است. نخستین رویکرد، یعنی آموزش کارآفرینی بر این فرض استوار است که کارآفرینی همانند مجموعه‌ای از عنصرهای رفتاری در ابعاد دانشی، بینشی و مهارتی و صلاحیت‌های حرفه‌ای می‌ماند که می‌تواند از راه آموزش در افراد پدید آمده و رشد یابد از این منظر، کارآفرینی آموزش پذیر و تدریس پذیر است (سلجوقی، ۱۳۹۲: ۸۶). رویکرد مفهومی دیگر، آموزش کارآفرینانه است که متضمن بهسازی کلیت نظام آموزشی در راستای آسان‌گری شرایط یادگیری کارآفرینانه و پرورش دانش‌آموختگانی کارآفرین در رشته‌های تحصیلی مختلف است (مرادیان و همکاران: ۱۳۹۹، ۱۵۲). توسعه کارآفرینی بسیار موثرتر از آموزش کارآفرینی در ایجاد مهارت‌های کارآفرینی است بنابراین، می‌توان موفقیت هر گونه آموزش کارآفرینی را با میزان تاثیر آن بر نگرش‌ها و مهارت‌های کارآفرینی کارآموزان سنجید (همودناجی، ۲۰۱۹: ۱۱).

دانشگاه کارآفرین

نظام‌های آموزشی هر کشوری از جمله نظام آموزش عالی، برای تحقق شایسته اهداف خود باید بتواند ضمن شناسایی تحولات و برنامه‌ریزی برای مواجهه با آن‌ها، دانشجویان را نیز به دانش و مهارت‌هایی مجهز سازد؛ وظیفه نظام آموزشی، آماده سازی دانشجویان برای نیازها، چالش‌ها و تقاضاهای آینده است (نیاز آذری، ۱۳۹۷: ۹۴). آموزش عالی در گذر از فعالیت‌های سنتی گذشته و در حرکت به سوی جهانی شدن، درگیر مفاهیم جدیدی در حوزه تدریس و آموزش گردیده است. یکی از چالش‌های روبروی آموزش عالی توجه به رشد توانایی آینده پژوهی یادگیرندگان است و کارآفرینی دانشگاهی

فصلنامه مدیریت کسب و کار، شماره پنجاه و دو، زمستان ۱۴۰۰

دربگیرنده همه فعالیت‌های کارآفرینانه دانشگاه‌ها، مانند تأسیس شرکت‌های جدید در دانشگاه، توسعه مراکز تحقیقاتی مشترک با صنعت، مقررات حمایتی از سرمایه معنوی و حقوق ثبت اختراع نتایج تحقیقات در دانشگاه است (داوری و همکاران، ۱۳۹۷:۲۸۹). نقش دانشگاه کارآفرین در محیط پویای اقتصاد دانشی، پشتیبانی از توسعه اقتصادی با افزایش تعداد و کیفیت تحقیقات و انتقال سریع دانش جدید به جامعه از طریق آموزش و کارآفرینی است (سلطان، ۲۰۱۷:۲۰۷). کارآفرینی دانشگاه عمدتاً به معنای فعالیت‌های پتنت محور، مانند اسپین‌اوت‌ها و مجوزها تعریف شده است، در صورتی که باید شامل سایر اقدامات تجاری و غیرتجاری غیررسمی که ماهیت کارآفرینانه دارند نیز باشد. به علاوه، کارآفرینی دانشگاهی هر نوع فعالیت نوآور همراه با ریسک را که فراتر از نقش‌های سنتی دانشگاهی، مانند تدریس یا تحقیق هستند و به نتایج مالی برای فرد یا دانشگاه می‌انجامند نیز در برمی‌گیرد (گودرزی و همکاران، ۱۳۹۷:۶۶۴) دانشگاه‌ها باید با چالش‌های جدیدی مواجه شوند تا به انتظارات روبه رشد کارآفرینی پاسخ دهند؛ چالش‌هایی که از طریق تعامل بین آموزش، پژوهش و کارآفرینی انجام می‌گیرد (لاهیکیانین و همکاران ۲۰۱۹:۱۰۱، ۴).

در مورد کارآفرینی و دانشگاه کارآفرین تحقیقاتی صورت گرفته که به عنوان پیشینه به چندی از آنها که ارتباط نزدیکی با موضوع تحقیق دارند اشاره می‌شود: در تحقیقی اکبری و همکاران (۱۳۹۹) در پی شناسایی و اولویت‌بندی مؤلفه‌های دانشگاه کارآفرین ایرانی با استفاده از روش فراترکیب و تحلیل سلسله مراتبی گروهی اقدام کرده و به این دست یافتند که، عوامل مؤثر بر کارآفرینی دانشگاه شامل مؤلفه‌های شبکه روابط، سیستم آموزشی، فرهنگ، ساختار و فرایندها و در نهایت استراتژی و مدیریت است و مؤلفه‌های رهبری، سازماندهی کارآفرینانه، مدیریت منابع، نگرش کارآفرینی و قوانین به ترتیب بالاترین ضرایب را بدست آوردند. میرزامحمدی و همکاران (۱۳۹۹) در مورد مدل توسعه کارآفرینی افراد معلول و جانباز با رویکرد توانمندسازی تحقیقی انجام داده‌اند و مطرح کرده‌اند که توسعه کارآفرینی با رویکرد توانمندسازی معلولان و هدایت آن از مرحله آغاز تا مرحله حصول نتیجه نیازمند توجه بیشتر و حمایت‌های زیاد دولت و ملت است و مولفه شرایط علی، شرایط مداخله‌گر، راهبردها، شرایط زمینه‌ای بر توسعه کارآفرینی اثر دارند. در تحقیقی دیگر مرادیان و همکاران (۱۳۹۹) به شناسایی عامل توسعه کارآفرینی آموزشی در نظام آموزش عالی اقدام کردند که عوامل اثرپذیر بر توسعه کارآفرینی آموزشی را مولفه‌های چون، انتشارات، گواهی ثبت اختراع، قرارداد پژوهشی، فرهنگ سازمانی، مدیریت کلان و ساختار سازمانی از عوامل اثرگذار و دانشجو، محتوای درسی، کسب و کار

توسعه کارآفرینی در دانشگاه با رویکرد فراترکیب / مصطفی زاده، حقیقت منفرد و کرامتی

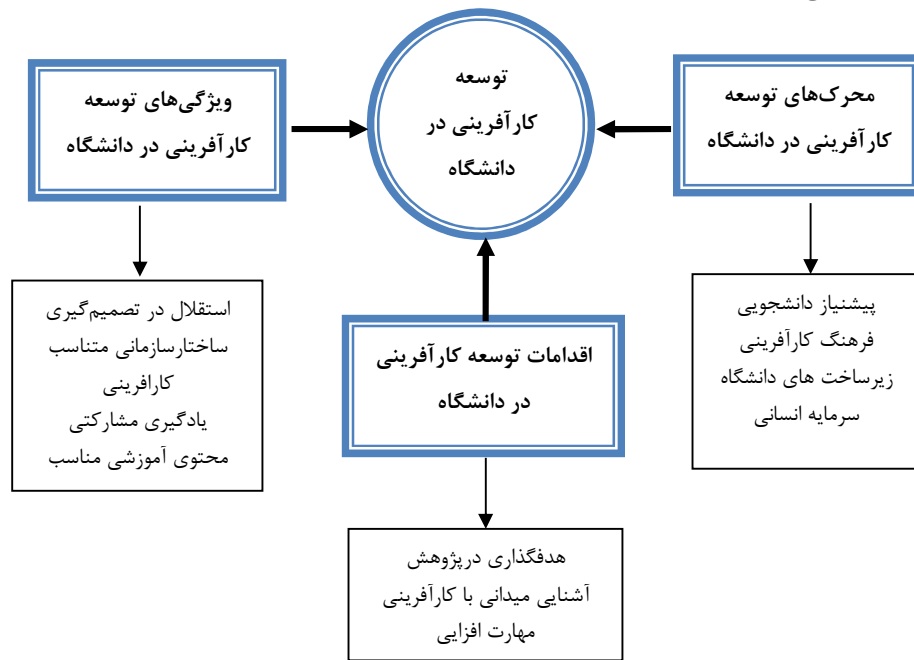
زایشی، منابع مالی، اساتید و مدیریت کلان معرفی کرده‌اند. که از نظر خبرگان مولفه انتشارات از تاثیرگذارترین عوامل در توسعه کارآفرینی آموزشی در نظام دانشگاهی بیان شده است. مقیمی و همکاران (۱۳۹۸) نیز در تحقیقی به ارائه الگوی آموزش مهارت محور برای توسعه کارآفرینی رسانه ای پرداختند که کسب مهارت، با مقولات اصلی منابع مالی، انسانی، آموزشی، مرکز آموزش، سازمان و خانواده، به عنوان مقوله محوری پژوهش تعیین شد. نادعلی و همکاران (۱۳۹۸) نیز در تحقیقی به تبیین شرایط زمینه‌ای در راستای توسعه کارآفرینی اجتماعی در دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی پرداختند و مطرح کردند که عواملی مانند استعدادها بالقوه با زیر مقوله‌های صلاحیت‌های شخصی و صلاحیت‌های گروهی، خطمشی‌های عمومی با زیرمقوله‌های رسمی‌سازی و رویه‌های کارآفرینی و سرمایه‌گذاری مادی و معنوی با زیرمقوله‌های سرمایه اجتماعی و سرمایه‌های مالی زمینه توسعه کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی فراهم می‌کنند. گودرزی و همکاران (۱۳۹۷) در تحقیق خود به این دست یافتند که نقش دولت، فرهنگ کارآفرینی، تحقیق و تجاری‌سازی، تقویت منابع مالی دانشگاه، زیرساخت آموزشی، زیرساخت دانشگاه، ارتباطات بیرونی از مؤلفه‌های توسعه کارآفرینی دانشگاه می‌باشند. همچنین ساگری و همکاران (۱۳۹۷) در تحقیقی تحت عنوان بررسی عوامل مؤثر بر توسعه آموزش کارآفرینی در دانشگاه‌های استان مازندران به این دست یافتند که نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌ها تأثیر عوامل رفتاری و عوامل ساختاری و عوامل محیطی را بر آموزش کارآفرینی در دانشگاه‌های استان مازندران مورد تأیید قرار داد.

در تحقیقات خارجی نیز همودناجی (۲۰۱۹) در تحقیق خود تحت عنوان عوامل مؤثر رشد و توسعه کارآفرینی، به این دست یافت، کارآفرینان یک دارایی ملی هستند که تا حد ممکن پرورش می‌یابند. و عوامل متعددی وجود دارند که توسعه کارآفرینی را تحت‌تأثیر قرار می‌دهند و آموزش تأثیر عمده‌ای بر توسعه و موفقیت کارآفرین و در نهایت شکوفایی اقتصادی دارد. و اوگوناد و ساسکاتچین^۵ (۲۰۱۹) در تحقیقی در پی شناسایی عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی در نیجریه بوده و مطرح کرده اند که، سرمایه انسانی کارآفرین بر محیط کسب و کار در رشد اقتصادی تأثیر می‌گذارد. و مولفه‌های (افزایش فعالیت کارآفرینی، رشد کسب و کار کارآفرینانه و توسعه اقتصادی)، مولفه‌های (دانش کارآفرینی، مهارت‌ها و توانایی‌های کارآفرینی)، مولفه‌های (محیط کسب و کار، موسسات مالی - اقتصادی و پولی موسسات مالی موسسات مالی - فرهنگی)، مولفه‌های (سیاست کارآفرینی، چارچوب مورد استفاده برای هماهنگی فعالیت‌های توسعه کارآفرینی) از مولفه‌های توسعه کارآفرینی می‌باشند. فیچر و تیمن^۶ (۲۰۱۸) نیز در

فصلنامه مدیریت کسب و کار، شماره پنجاه و دو، زمستان ۱۴۰۰

تحقیق خود چهار حوزه تأثیرگذار بر تحول کارآفرینی دانشگاه‌ها را، چارچوب محیطی، چارچوب زیربنایی دانشگاه، اعضای دانشگاه به عنوان فعالان حوزه‌های متعدد دانشگاهی، تعاملات بیرونی بین اعضای دانشگاه و فعالان بیرونی معرفی کرده‌اند. و در سال (۲۰۱۸) احمدی نژاد در تحقیقی عوامل موثر بر توسعه فعالیت‌های پژوهشی مرتبط با کارآفرینی در آموزش عالی کشاورزی، عوامل مدیریتی، کارآفرینی و تجاری‌سازی دانش، حمایت مالی، ایجاد ساختارهای لازم و آزادی هیأت علمی بر توسعه فعالیت‌های پژوهشی در رابطه با کارآفرینی تأثیرگذار دانستند.

مدل مفهومی پژوهش

شکل ۱: مدل توسعه کارآفرینی در دانشگاه

مدل پژوهش از سه تم اصلی؛ محرک‌های توسعه کارآفرینی در دانشگاه، ویژگی‌های توسعه کارآفرینی در دانشگاه، اقدامات توسعه کارآفرینی در دانشگاه و ۱۱ تم فرعی تشکیل شده است، این تم‌ها طی رویکرد فراترکیب شناسایی شده‌اند که در مراحل ۷ گانه فراترکیب، تمام تحقیقات مرتبط با موضوع مورد بررسی قرار گرفتند و تم‌های اصلی شناسایی شده‌اند.

توسعه کارآفرینی در دانشگاه با رویکرد فراترکیب / مصطفی زاده، حقیقت منفرد و کرامتی

متغیرها (تم های شناسایی شده از رویکرد فراترکیب)

محرك‌های توسعه کارآفرینی در دانشگاه: پیش نیازهای دانشجویان، فرهنگ کارآفرینی، زیرساخت‌های دانشگاه، سرمایه انسانی دانشگاه‌ها. باید پیش‌نیازهای مربوط به دانشجویان از نظر تقویت علمی و عملی، مدیران و مدرسان و اساتید و کارکنان دانشگاه‌ها در یک ساختار انعطاف‌پذیر و مناسب فراهم شود. دیگر بدون فرهنگ سازی و ایجاد زیرساخت‌های ارزشی کارآفرینی در جامعه، نمی‌توان انتظار داشت که چنین رویکردی با مقبولیت و استقبال مواجه شود. گودرزی و همکاران (۱۳۹۷) هفت بعد فرهنگ کارآفرینی شامل نقش دولت، ساختار دانشگاه‌ها، شیوه آموزشی دانشگاه، تحقیق و تجاری سازی، ارتباطات بیرونی و زیرساخت مالی عوامل توسعه دانشگاه کارآفرین در حوزه علوم انسانی است.

ویژگی‌ها توسعه کارآفرینی در دانشگاه: استقلال در تصمیم‌گیری، ساختار سازمانی متناسب، یادگیری مشارکتی، محتوای آموزشی مناسب. بر اساس مصاحبه‌های صورت گرفته این ویژگی‌ها نیازمند آن است که دانشگاه‌ها در تصمیم‌گیری استقلال داشته باشند. داوری و همکاران (۱۳۹۷) ساختار و مدیریت دانشگاه، برنامه‌های آموزش کارآفرینی و کسب و کار، پیوند دانشگاه و صنعت، خط مشی‌های دولتی و قوانین و مقررات، ساختار آموزشی و تحقیقاتی دانشگاه از عوامل ساختاری رسمی اولیه هستند و چهارعامل مهم غیررسمی که بر کارآفرینی دانشگاهی تأثیرگذارند، شیوه اجرای قوانین، جوانب سیاسی، الگوهای نقش و نظام پاداش‌دهی دانشگاه و نگرش دانشگاهیان نسبت به کارآفرینی می‌باشد.

اقدامات توسعه کارآفرینی در دانشگاه: هدف‌گذاری در پژوهش، آشنایی میدانی با کارآفرینی، مهارت‌افزایی. دانشگاه‌ها باید بتوانند با اقدامات صورت گرفته، استقلال مالی نیز برای خود ایجاد نمایند تا بدین ترتیب، بتوانند تولید محتوا نموده و نوعی تمایز در عملکرد خود ایجاد نمایند. این تولید محتوا می‌تواند در کتب درسی، محتوای آموزشی و شیوه آموزش دادن باشد. دعوت از کارآفرینان اجتماعی برتر، شرکت در نمایشگاه‌ها، تورهای کارآفرینی اجتماعی و استفاده از تجارب کارآفرینان برتر اجتماعی با حضور در شرکت‌های آنها، دعوت از آنها برای سخنرانی و تدریس و برگزاری کارگاه، از جمله اقداماتی است که می‌تواند ضریب موفقیت دانشگاه و دانشجویان را بالا ببرد. فیچر و تیمن (۲۰۱۸) اقدامات اصلی برای توسعه سیستم‌های حمایتی دانشگاه (تحقیق یا اجرای پروژه‌ها)، سابقه سازمانی و پیشینه شایستگی‌های دانشگاه‌ها و علاقه و تقاضای دانشجویان می‌باشد.

فصلنامه مدیریت کسب و کار، شماره پنجاه و دو، زمستان ۱۴۰۰

جامعه آماری و نمونه گیری

جامعه آماری تحقیق در قسمت کیفی ۵۰ مقاله فارسی و ۵۰ مقاله انگلیسی می‌باشد و همچنین جامعه آماری در قسمت کمی ۳۷ نفر از دانشجویان رشته کارآفرینی برای گروه آزمایش و ۳۰ نفر از دانشجویان رشته غیر کارآفرینی برای گروه کنترل در مقطع دکتری می‌باشند. منظور از دانشجویان گروه آزمایش، افرادی هستند که از آنها در مورد توسعه کارآفرینی سوال شده است و از آنها خواسته شد تا نتایج حاصل از فراترکیب را ارزیابی نمایند و نتایج را اعلام کنند که آیا تم‌های اصلی و فرعی که شناسایی شدند قابل قبول هستند یا نه؟ نتیجه کار گروه آزمایش را گروه کنترل مورد بررسی قرار داده و روایی آن را مشخص نموده‌اند به گونه‌ای که آنها نیز پاسخ و عملکرد گروه آزمایش در ارتباط با توسعه کارآفرینی مورد بررسی قرار داده و نتیجه را مبنی بر تایید یا رد و یا اصلاح و حذف تم‌های نامربوط به توسعه کارآفرینی ارائه دادند.

یک گروه آزمایش، گروهی است که روش تجربی یا یک نمونه آزمایشی را دریافت می‌کند. این گروه در معرض تغییرات در متغیر مستقل مورد آزمایش قرار می‌گیرد. مقادیر متغیر مستقل و نتیجه بر اساس متغیر وابسته ضبط می‌شود. یک آزمایش ممکن است در یک زمان شامل چندین گروه تجربی باشد.

اما یک گروه کنترل گروهی است که از بقیه آزمایش جدا شده‌اند به طوری که متغیر مستقل مورد آزمایش قرار نمی‌تواند بر نتایج تاثیر بگذارد. این اثرات متغیر مستقل را بر روی آزمایش جدا می‌کند و می‌تواند به توضیح‌های متناوب نتایج تجربی کمک کند. در حالی که تمام آزمایشات یک گروه آزمایشی دارد، نه همه آزمایشات نیاز به یک گروه کنترل دارند. کنترل بسیار سودمند است، در حالی که شرایط آزمایش پیچیده و پیچیده است. آزمایش‌هایی که از گروه‌های کنترل استفاده می‌کنند، آزمایش‌های کنترل می‌شوند.

درضمن گروه کنترل دو نوع می‌باشد گروه‌های کنترل مثبت، گروه‌های کنترل هستند که در آن شرایط شرایط مثبت را تضمین می‌کنند. گروه‌های کنترل مثبت موثر هستند تا نشان دهند که آزمایش به عنوان برنامه‌ریزی شده کار می‌کند. گروه دوم گروه‌های کنترل منفی گروه‌های کنترل هستند که در آن شرایط منفی نتیجه می‌گیرند.

روش پژوهش

روش تحقیق آمیخته (کیفی، کمی) از نوع توصیفی - تحلیلی می‌باشد. بخش کیفی از الگوریتم

توسعه کارآفرینی در دانشگاه با رویکرد فراترکیب / مصطفی زاده، حقیقت منفرد و کرامتی

هفت مرحله فراترکیب سندلوسکی و باروسو (۲۰۰۷) جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها بکار رفت. گام‌های فراترکیب عبارتند از:

- گام اول (تنظیم سوال تحقیق): در این راستا، برای تنظیم سؤالات پژوهش از پارامترهای چه چیزی، جامعه مورد مطالعه و محدودیت زمانی طبق جدول ۱ استفاده شده است.

جدول ۱: پارامترها و پاسخ سؤالات

پاسخ سؤال	پارامترهای سؤالی
عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی نظام آموزش عالی	چه چیزی (What)؟
تمامی حوزه های تحقیقاتی در پایگاه‌های داده، مجلات	جامه آماری مورد مطالعه (Who)؟
۲۰۰۰-۲۰۱۹	محدودیت زمانی (When)؟

- گام دوم (مرور نظامند متون): جامعه آماری پژوهش در مرحله کیفی را تمام اسناد علمی، گزارش‌های پژوهشی، پایگاه‌های داده و نشریه‌های داخلی و خارجی در زمینه پژوهش طی سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۹ تشکیل داده‌اند.

- گام سوم (انتخاب منابع مناسب تحقیق): در این گام، متناسب بودن مقالات یافت شده را سؤالات تحقیق مورد بررسی قرار می‌گیرد. علاوه بر مرتبط بودن، اسناد بر اساس معیارهایی که مشخص کننده کیفیت اسناد هستند نیز سنجیده شده و برخی از مشارکت در نتایج حذف می‌شود. این گام چندین بار تکرار شده و در هر تکرار تعدادی از اسناد حذف می‌شوند.

- گام چهارم (استخراج اطلاعات منابع): در این مرحله پیوسته مقاله‌های انتخاب شده به منظور دستیابی به یافته‌های درون‌محتوایی مجزایی که در آن‌ها مطالعه‌های اصلی و اولیه انجام شده اند، چندین بار مرور شده و پس از گزینش اسناد و گزارش‌های برگزیده، به استخراج کدها از متون انتخابی اقدام شده است.

- گام پنجم (تجزیه و تحلیل یافته‌ها): در این پژوهش، براساس مطالعات پیشین برای تمامی اطلاعات استخراج شده کدی در نظر گرفته شده است (کدگذاری باز). بر این اساس، تم‌ها یا مفاهیمی بدست می‌آید و طبقه بندی می‌شود.

- گام ششم (کنترل کدهای استخراجی): این گام از طریق روایی محتوایی حاصل شده است.
- گام هفتم (ارائه یافته‌ها) براساس مطالعات پیشین و کدهای استخراج شده، عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی نظام آموزش عالی در قالب چارچوبی مشتمل بر ۳ بعد اصلی طبقه‌بندی شده است.

فصلنامه مدیریت کسب و کار، شماره پنجاه و دو، زمستان ۱۴۰۰

که شامل محورهای توسعه کارآفرینی، ویژگی‌های توسعه کارآفرینی، اقدامات توسعه کارآفرینی است با ۱۱ تم فرعی که در جدول ۳ آمده است.

در بخش کیفی از نرم افزار MAXQDA ۱۰ جهت کدگذاری‌ها بهره گرفته شد و خروجی مکس-کیودا در شکل (۲) آمده است.

بخش کمی تجزیه و تحلیل داده‌ها با آزمون t-test و از طریق نرم افزار SPSS ۲۴ انجام شد. برای تایید روایی پرسشنامه از روش اعتبار محتوا که پرسشنامه را در اختیار اساتید قرار داده و روایی مورد تایید قرار گرفت و جهت بررسی پایایی پرسشنامه تحقیق از روش آلفای کرونباخ و توزیع نرمال داده‌ها از آزمون کلموگروف-اسمیرنوف استفاده شده است. ضریب الفای کرونباخ (۰/۸۹) طبق جدول ۲، شده است که از ۰/۷ بیشتر بوده و نشان می‌دهد که از پایایی بالایی برخوردار است.

جدول ۲: ضریب الفای کرونباخ (سنجش پایایی)

شاخص	تعداد گویه‌ها	مقدار آلفا کرونباخ
محرك‌های توسعه کارآفرینی	۴	۰/۹۳
ویژگی‌های توسعه کارآفرینی	۴	۰/۸۹
اقدامات توسعه کارآفرینی	۴	۰/۸۵

یافته‌های پژوهش

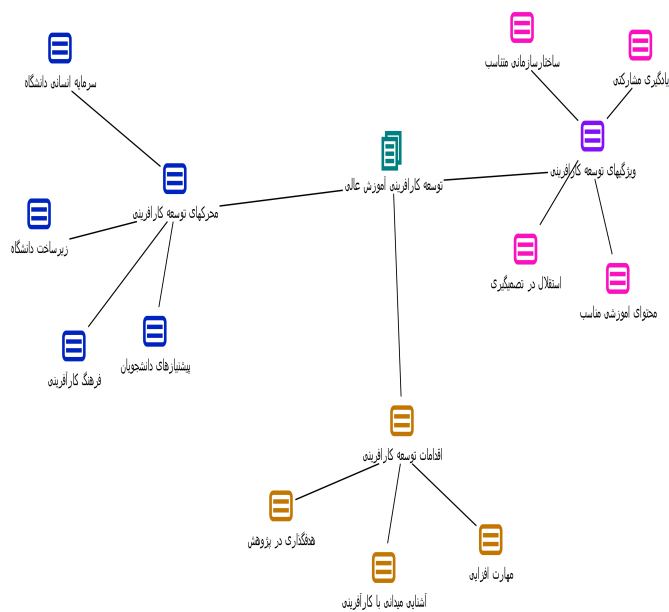
یافته کیفی

مقوله‌ها و شاخص‌های مدل توسعه کارآفرینی آموزش عالی در جدول ۳ به شرح زیر می‌باشد. و خروجی نرم افزار از تم‌های شناسایی شده، در شکل ۲ آمده است

توسعه کارآفرینی در دانشگاه با رویکرد فراترکیب / مصطفی زاده، حقیقت منفرد و کرامتی

جدول ۳: مقوله‌ها و شاخص‌های مدل توسعه کارآفرینی در دانشگاه

ردیف	مقوله‌ها	شاخص‌ها
۱	محرك‌های توسعه کارآفرینی در دانشگاه	۱. پیش‌نیازهای دانشجویان ۲. فرهنگ کارآفرینی ۳. زیرساخت‌های دانشگاه ۴. سرمایه‌انسانی دانشگاه‌ها
۲	ویژگی‌های توسعه کارآفرینی در دانشگاه	۱. استقلال در تصمیم‌گیری ۲. ساختار سازمانی متناسب ۳. یادگیری مشارکتی ۴. محتوای آموزشی مناسب
۳	اقدامات توسعه کارآفرینی در دانشگاه	۱. هدف‌گذاری در پژوهش ۲. آشنایی میدانی با کارآفرینی ۳. مهارت افزایی

شکل ۲: خروجی نرم افزار مکس کیودا ۱۰

فصلنامه مدیریت کسب و کار، شماره پنجاه و دو، زمستان ۱۴۰۰

یافته‌های کمی

فرضیه اول: محرک‌های توسعه کارآفرینی در دانشگاه‌مدیریتی بر توسعه کارآفرینی تأثیر معناداری دارد.

جدول ۴: نتایج آزمون t-test

Sig	df	t	انحراف معیار	میانگین	آماره	
*۰/۰۰۰۰	۳۶	۹/۰۰	۶/۶۰	۶۷/۶۲	گروه آزمایش	سرمایه انسانی دانشگاه
			۶/۸۰	۸۰/۳۱	گروه کنترل	
*۰/۰۰۰۰	۳۶	۶/۲۰۱	۱/۱۲	۳۴/۱۵	گروه آزمایش	زیرساخت دانشگاه
			۱/۴۰	۲۵/۱۵	گروه کنترل	
*۰/۰۰۰۰	۳۶	۶/۹۶۰	۱/۰۱	۲۲/۰۹	گروه آزمایش	فرهنگ کارآفرینی
			۱/۱۶	۲۰/۷۰	گروه کنترل	
*۰/۰۱۹	۳۶	۲/۸۹۱	۳/۶۹	۸۴/۶۰	گروه آزمایش	پیش‌نیاز دانشجویی
			۴/۶۰	۸۹/۳۰	گروه کنترل	

با توجه به مقادیر به دست آمده از جدول ۴ میزان معناداری در متغیرهای سرمای‌انسانی دانشگاه ($Sig=۰/۰۰۰۰$)، زیرساخت دانشگاه ($Sig=۰/۰۰۰۰$)، فرهنگ کارآفرینی ($Sig=۰/۰۰۰۰$)، پیش‌نیاز دانشجویی ($Sig=۰/۰۱۹$)، کمتر از ($۰/۰۰۵$) است. بنابراین در سطح خطای ($۰/۰۰۵$) می‌توان گفت با ($۰/۰۹۵$) اطمینان که محرک‌های توسعه کارآفرینی در دانشگاه‌مدیریتی بر توسعه کارآفرینی تأثیر معناداری دارد. فرضیه دوم: اقدامات توسعه کارآفرینی در دانشگاه بر توسعه کارآفرینی تأثیر معناداری دارد.

جدول ۵: نتایج آزمون t-test

Sig	df	t	انحراف معیار	میانگین	آماره	
*۰/۰۰۰۰	۳۶	۷/۳۲۵	۲/۳۰	۲۷/۷۰	گروه آزمایش	استقلال در تصمیم‌گیری
			۲/۷۰	۵۰/۱۵	گروه کنترل	
*۰/۰۰۰۲	۳۶	۵/۵۶۰	۳/۳۵	۹۰/۰۱	گروه آزمایش	ساختار سازمانی متناسب
			۵/۴۷	۸۴/۴۵	گروه کنترل	
*۰/۰۰۰۰	۳۶	۵/۹۷	۵/۵۰	۶۸/۱۵	گروه آزمایش	یادگیری مشارکتی
			۷/۰۱	۵۹/۰۲	گروه کنترل	
*۰/۰۰۰۴	۳۶	۷/۸۶۰	۵/۰۸	۱۹/۰۳	گروه آزمایش	محتوای آموزشی متناسب
			۳/۱۵	۲۲/۱۰	گروه کنترل	

توسعه کارآفرینی در دانشگاه با رویکرد فراترکیب / مصطفی زاده، حقیقت منفرد و کرامتی

با توجه به مقادیر به دست آمده از جدول ۵ میزان معناداری در متغیرهای افزایش استقلال در تصمیم‌گیری (Sig = ۰/۰۰۰)، ساختار سازمانی متناسب (Sig = ۰/۰۰۲)، یادگیری مشارکتی (Sig = ۰/۰۰۰)، محتوای آموزشی مناسب (Sig = ۰/۰۰۴)، کمتر از (۰/۰۵) است. بنابراین در سطح خطای (۰/۰۵) می‌توان گفت با (۰/۰۹۵) اطمینان که اقدامات توسعه کارآفرینی در دانشگاه بر توسعه کارآفرینی تأثیر معناداری دارد.

فرضیه سوم: ویژگی‌های توسعه کارآفرینی در دانشگاه بر توسعه کارآفرینی تأثیر معناداری دارد.

جدول ۶: نتایج آزمون t-test

آماره	میانگین	انحراف معیار	t	df	Sig
هدف‌گذاری در پژوهش	۱۸/۵۰	۵/۱۶	۷/۹۷۴	۳۶	۰/۰۰۴*
	۲۳/۰۱	۳/۰۰			
آشنایی میدانی با کارآفرینی	۲۸/۶۰	۳/۲۱	۷/۲۳۷	۳۶	۰/۰۰۰*
	۵۳/۱۷	۲/۵۴			
مهارت‌افزایی	۸۹/۵۷	۴/۳۰	۵/۳۴۱	۳۶	۰/۰۰۳*
	۸۲/۵۱	۵/۳۳			

با توجه به مقادیر به دست آمده از جدول ۶ میزان معناداری در متغیرهای هدف‌گذاری در پژوهش (Sig = ۰/۰۰۰)، آشنایی میدانی با کارآفرینی (Sig = ۰/۰۰۰)، مهارت‌افزایی (Sig = ۰/۰۰۳)، کمتر از (۰/۰۵) است. بنابراین در سطح خطای (۰/۰۵) می‌توان گفت با (۰/۰۹۵) اطمینان که ویژگی‌های توسعه کارآفرینی در دانشگاه بر توسعه کارآفرینی تأثیر معناداری دارد.

جمع‌بندی، نتیجه‌گیری و پیشنهادها

از آنجا که هدف تحقیق حاضر توسعه کارآفرینی در دانشگاه با رویکرد فراترکیب است لذا در مرحله اول، تحقیق از طریق مرور سیستماتیک انجام شد به این صورت که تمامی منابع مرتبط با موضوع تحقیق مورد مطالعه و بررسی قرار گرفت و از مطالعه و بررسی منابع، با رویکرد فراترکیب، تم‌های اصلی و فرعی شناسایی شد که از نرم افزار کیفی Maxqda10 بهره گرفته شد و مدل کیفی تحقیق ارائه شد که از ۳ تم‌الی و ۱۱ تم فرعی تشکیل شده است.

نتایج پژوهش حاضر به ۳ تم اصلی و ۱۱ تم فرعی می‌رسد. تم اصلی اول محرک‌های توسعه کارآفرینی که از مطالعه تحقیقات مختلف به روش فراترکیب، با ۴ تم فرعی (پیش‌نیازهای دانشجویان،

فصلنامه مدیریت کسب و کار، شماره پنجاه و دو، زمستان ۱۴۰۰

فرهنگ کارآفرینی، زیرساخت‌های دانشگاه، سرمایه انسانی دانشگاه‌ها) استخراج شد. تم اصلی دوم ویژگی‌های توسعه کارآفرینی با ۴ تم فرعی (استقلال در تصمیم‌گیری، ساختار سازمانی متناسب، یادگیری مشارکتی، محتوای آموزشی مناسب) استخراج شد. تم اصلی سوم اقدامات توسعه کارآفرینی با ۳ تم فرعی (هدف‌گذاری در پژوهش، آشنایی میدانی با کارآفرینی، مهارت افزایی) استخراج شد.

نتایج مبتنی بر فرضیه‌ها

فرضیه اول: با توجه به مقادیر به دست آمده، میزان معناداری در متغیرهای سرمایه‌انسانی دانشگاه $(Sig = 0/000)$ ، زیرساخت دانشگاه $(Sig = 0/000)$ ، فرهنگ کارآفرینی $(Sig = 0/000)$ ، پیش‌نیاز دانشجویی $(Sig = 0/019)$ ، کمتر از $(0/05)$ است. بنابراین در سطح خطای $(0/05)$ می‌توان گفت با $(0/095)$ اطمینان که محرک‌های توسعه کارآفرینی در دانشگاه مدیریتی بر توسعه کارآفرینی تأثیر معناداری دارد. نتایج به دست آمده با نتایج تحقیقات اوگوناد و ساسکاتچین (2019) ، گودرزی و همکاران (1397) ، اکبری و همکاران (1399) ، مرادیان همکاران (1399) ، مقیمی و همکاران (1399) ، همودناجی (2019) ، احمدی نژاد (2018) همسو و سازگار می‌باشد.

فرضیه دوم: با توجه به مقادیر به دست آمده، میزان معناداری در متغیرهای افزایش استقلال در تصمیم‌گیری $(Sig = 0/000)$ ساختار سازمانی متناسب $(Sig = 0/002)$ ، یادگیری مشارکتی $(Sig = 0/000)$ ، محتوای آموزشی مناسب $(Sig = 0/004)$ ، کمتر از $(0/05)$ است. بنابراین در سطح خطای $(0/05)$ می‌توان گفت با $(0/095)$ اطمینان که اقدامات توسعه کارآفرینی در دانشگاه بر توسعه کارآفرینی تأثیر معناداری دارد. نتایج بدست آمده با نتایج تحقیقات، اوگوناد و ساسکاتچین (2019) ، داوری و همکاران (1397) ، اکبری و همکاران (1399) ، مرادیان و همکاران (1399) و ساغری و همکاران (1397) همسو و سازگار می‌باشد.

فرضیه سوم: با توجه به مقادیر به دست آمده، میزان معناداری در متغیرهای هدف‌گذاری در پژوهش $(Sig = 0/004)$ ، آشنایی میدانی با کارآفرینی $(Sig = 0/000)$ ، مهارت‌افزایی $(Sig = 0/003)$ کمتر از $(0/05)$ است. بنابراین در سطح خطای $(0/05)$ می‌توان گفت با $(0/095)$ اطمینان که ویژگی‌های توسعه کارآفرینی در دانشگاه بر توسعه کارآفرینی تأثیر معناداری دارد. نتایج به دست آمده با نتایج تحقیقات همودناجی (2019) ، فیچرو تیمن (2018) ، اکبری و همکاران (1399) ، میرزامحمدی و همکاران (1399) ، نادعلی و همکاران (1398) ، مقیمی و همکاران (1398) ، احمدی نژاد (2018) همسو و سازگار می‌باشد.

توسعه کارآفرینی در دانشگاه با رویکرد فراترکیب / مصطفی زاده، حقیقت منفرد و کرامتی

و از آنجا که محرک‌های توسعه، بر توسعه کارآفرینی در دانشگاه‌ها تأثیر دارد، لذا پیشنهاد می‌شود به منظور توسعه زیرساخت‌های ارزشی در جامعه، بیشتر روی ریشه‌های اعتقادی و مذهبی کمک به هم‌نوع در قالب ایجاد کار و دعوت به کار تمرکز نمود. برنامه‌های صدا و سیما و سایر رسانه‌ها در کشور، بر زمینه‌های انسانی و اخلاقی کارآفرینی و استفاده از این افراد در کسب و کارها تمرکز نمایند تا بدین ترتیب، نوعی ترویج ارزشی برای شکل‌گیری فرهنگ کارآفرینی صورت گیرد. الگوی فرهنگ‌سازی توسعه کارآفرینی تدوین شود تا طی دوره‌های زمانی ۵ و ۱۰ ساله، اقدامات موثری در فرهنگ‌سازی از نظر ارزشی و عملی صورت گیرد. به خصوص در دانشگاه‌ها و رشته‌های دانشگاهی علی‌الخصوص علوم انسانی، دیدگاه مثبت و عملیاتی نسبت به توسعه فرهنگ کارآفرینی صورت گیرد. با توجه به لزوم شکل‌گیری ساختار دانشگاهی مناسب جهت تسهیل فعالیت‌های کارآفرینانه، ساختار دانشگاه از بوروکراتیک و سلسله‌مراتبی و عمودی به ساختارهای غیربوروکراتیک، شبکه‌ای و افقی تغییر یابد تا بدین ترتیب امکان دسترسی، مشارکت و فعالیت‌های پویای دانشجویان در دانشگاه‌ها افزایش یابد. مسئولان دانشگاه، به جای حضور مستمر در اتاق و دور شدن از فضای دانشجویی، در بین دانشجویان باشند و با کاهش موانع دسترسی و ملاقات، امکان برقراری مستقیم و منعطف با دانشجویان را فراهم نمایند. از مدیران و اساتید و مسئولانی در مدیریت نظام آموزش عالی و گروه کارآفرینی دانشگاه استفاده شود که خود گزینه‌های قابل اعتماد و معتبری برای سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری به حساب می‌آیند. و چون ویژگی‌های توسعه کارآفرینی در دانشگاه بر توسعه کارآفرینی تأثیر دارد پیشنهاد می‌شود دانشکده‌ها برای تصمیم‌گیری در مورد کارآفرینی و برنامه‌های مرتبط با آن از نظر آموزشی و پژوهشی دارای استقلال کافی باشد و اختیارات کافی به ریاست دانشکده، مدیر گروه‌های آموزشی و واحد پژوهشی دانشکده و انجمن‌های دانشجویی، انجمن علمی و کارآفرینی اجتماعی قرار گیرد تا این واحدها بتوانند بدون درگیر شدن در فرایند تصمیم‌گیری سلسله‌مراتبی، بتوانند تصمیمات لازم را اتخاذ نمایند. دانشگاه‌ها و دانشکده‌ها، با برگزاری مراسم و رویدادهای مختلف، تدوین کتب و برنامه‌های آموزشی و ... منابع مالی مستقلی ایجاد نمایند و سپس رفته‌رفته استقلال مالی برای تصمیم‌گیری و اقدامات مقتضی کسب نمایند. ساختار دانشگاه‌های کارآفرین و دانشکده‌ها غیرمتمرکز شود و تشریفات اداری و ساختار سنتی رفته‌رفته جای خود را به ساختار انعطاف‌پذیر و افقی بدهد. هر چه میزان تمرکز کاهش یابد و افراد شایسته و لایق در مقام تصمیم‌گیری قرار گیرند، امکان بهبود تصمیم‌گیری و عملکرد در دانشگاه رخ می‌دهد. سیاست‌گذاری در دانشگاه به سمت تمرکز زدایی با رویکرد کارآفرینی

فصلنامه مدیریت کسب و کار، شماره پنجاه و دو، زمستان ۱۴۰۰

پیش رود. و از آنجا که اقدامات کارآفرینی، سبب توسعه کارآفرینی می‌شود لذا پیشنهاد به منظور حل مسائل دانشگاهی و پژوهشی جامعه اهداف پژوهشی کارآفرینانه در دانشکده بر اساس رشته های علوم انسانی و موضوعات مبتلا به جامعه و صنعت انتخاب شود تا طرح های تحقیقاتی، پایان نامه و رساله های دانشجویان در دانشکده های علوم انسانی بصورت هدفمند و در راستای توسعه کارآفرینی اجتماعی انجام شود. نتایج طرح های پژوهشی و تحقیقات دانشگاهی در اختیار سازمان ها قرار گیرد تا بصورت کاربردی امکان به کار بردن نتایج حاصل از پژوهش ها فراهم شود. توانمندسازی دانشی و مهارتی دانشجویان از منظر ایجاد کسب و کارهای کارآفرینانه در دستور کار دانشکده ها قرار گیرد. از کارآفرینان موفق به عنوان آموزش دهنده مدعو برای سخنرانی، تدریس و انتقال دانش و مهارت و تجربه استفاده شود. به همین منظور باید کمیته ای برای رصد فعالیت شرکت ها و استارت آپ و افراد در حوزه کارآفرینی شکل بگیرد تا لیستی از افراد استخراج شود و سپس برای دعوت از این افراد اقدامات مقتضی صورت گیرد.

توسعه کارآفرینی در دانشگاه با رویکرد فراترکیب / مصطفی زاده، حقیقت منفرد و کرامتی

منابع

- ۱) اکبری، علی اکبر. موسوی خطیر، سید جلال و اسمعیلی گیوی، حمیدرضا (۱۳۹۹). شناسایی و اولویت بندی مؤلفه‌های دانشگاه کارآفرین ایرانی با استفاده از روش فراترکیب و تحلیل سلسه مراتبی گروهی. فصلنامه پژوهش در نظام‌های آموزشی، ۱۴ (۴۸)، ۱۶۱ - ۱۸۲.
- ۲) باقری مجد، روح الله. مهدی پور، پوسف و باقری مجد، عادل. (۱۳۹۷). تأثیر رهبری کارآفرینی بر رفتار نوآورانه با نقش میانجی محرک‌های نوآورانه در آموزش عالی (دانشگاه سیستان و بلوچستان). توسعه کارآفرینی، ۱۱ (۴): ۷۳۹-۷۵۸.
- ۳) ساغری، فاطمه. علی اسماعیلی، عبدالله و حسین زاده، بابک. (۱۳۹۷). بررسی عوامل مؤثر بر توسعه آموزش کارآفرینی در دانشگاه‌های استان مازندران. پژوهش در نظام‌های آموزشی، ویژه‌نامه، ۱۰۴۳-۱۰۲۹.
- ۴) سلجوقی، خسرو. (۱۳۹۲). نقش آموزش‌های کارآفرینی در نظام‌های آموزشی و پرورشی ۱۴۰۴ جمهوری اسلامی ایران. سیاست نامه علم و فناوری، سال دوم، ۱ (۴)، ۱۱۰-۸۵.
- ۵) رحیم‌زاده‌ینگه‌قلعه، آرزو. نیازآذری، کیومرث و جباری، نگین. (۱۳۹۷). تحلیل استراتژیک آینده پژوهی آموزش مجازی در توسعه کارآفرینی با رویکرد ترکیبی SWOT. فصلنامه رهبری و مدیریت آموزشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار، ۱۴ (۳)، ۲۳-۴۲.
- ۶) کریمیان، زهرا و فرخی، مجید رضا. (۱۳۹۸). هشت گام توسعه آموزش مجازی در طرح تحول و نوآوری آموزشی دانشگاه‌های علوم پزشکی مروری بر یک تجربه، طب و تزکیه، ۲۷ (۲)، ۶۲-۴۹.
- ۷) گودرزی، ریحانه. حسینی، سیدرسول و طبائیان، سیدکمال. (۱۳۹۷). چارچوبی برای توسعه کارآفرینی دانشگاهی در رشته‌های علوم انسانی در ایران. توسعه کارآفرینی، ۱۱ (۴)، ۶۶۱-۶۷۹.
- ۸) مرادیان، پریسا. سلیمی، مهتاب و جهانیان، رمضان. (۱۳۹۹). شناسایی عوامل توسعه کارآفرینی آموزشی در نظام آموزش عالی. فصلنامه علمی آموزش علوم دریایی، ۲۱، ۱۵۱-۱۶۲.
- ۹) مقیمی، سیدمحمد. خنیفر، حسین. اردیبهشت، محمد مهدی و شریفی، سید مهدی. (۱۳۹۸). ارائه الگوی آموزش مهارت‌محور برای توسعه کارآفرینی رسانه‌ای. فصلنامه توسعه کارآفرینی، ۱۱ (۴)، ۹۲-۷۸.
- ۱۰) میرزاحمدی، مجید. محمدی، کریم و نوابخش، مهرداد. (۱۳۹۹). طراحی مدل توسعه کارآفرینی افراد معلول و جانباز با رویکرد توانمندسازی. فصلنامه مدیریت کسب و کار، شماره ۷۴، ۱۰۴-۱۲۶.

فصلنامه مدیریت کسب و کار، شماره پنجاه و دو، زمستان ۱۴۰۰

۱۱) نادعلی پور پلکی، حسن. کریمی، فریبا و نادى، على. (۱۳۹۸). تبیین شرایط زمینه‌ای در راستای توسعه کارآفرینی اجتماعی در دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی ایران. رهبری و مدیریت آموزشی، ۱۳(۲)، ۲۸۴-۲۶۷.

12) Ahmadinejad, Masoud. (2018). Factors Affecting on Research Practices Development regarding Entrepreneurship in Agricultural Higher Education: A Two-Step Approach to Structural Equation Modeling. *International Journal of Agricultural Management and Development*, 9(4), 319-330.

13) Arasti, Zahra. Zarei, Hadi. & Didehvar, Fatemeh. (2014). Identifying the Evaluative Indicators of Regulatory Policies for the Development of Social Entrepreneurship. *Public ORGANIZ Rev*, DOI 10.1007/s11115-014-0282-y 453-474.

14) Cantu Ortiz, Francisco J. Galeano, Nahalie. Mora- Castro, Patricia. & Fangmeyer Jr (2017). Spreading academic entrepreneurship: Made in Mexico. *Business Horizons*,(60), 541-550.

15) Davari, Ali. Emami, Amir. Ramadani, Veland. & Taherkhani, Sahar. (2018). "Factors influencing academic entrepreneurship: a case-based study". *Science and Technology Policy Management*, 9(3),284-295.

16) Fichter, Klus. & Tiemann, Irina. (2018). Factors influencing university support for sustainable entrepreneurship: Insights from explorative case studies. *Cleaner Production*, 175: 512-524.

17) Sultan, Suhail.(2017). Moving from a Traditional into an Entrepreneurial University: Evidencing from Palestine. *International Journal of Business and Social Science*, 8(2): 207-214.

18) Lahikainen, Katja, Kolhinen, Johanna. Ruskovaara, Ekena. & Pihkala, Timo. (2019). Challenges to the development of an entrepreneurial university ecosystem: The case of a Finnish university campus. *Industry and Higher Education*, 33(2), 96-107.

19) Hamoud Naji, Amat Alsalam. (2019). Factors Influencing Entrepreneurship Development. <https://www.researchgate.net/publication/332255136>.

20) Ogunade, Adeyemi. & Saskatchewan, Regina. (2019). FACTORS INFLUENCING ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT IN NIGERIA: THE ROLE OF LEARNING. Thesis, Submitted to the Faculty of Graduate Studies and Research In Partial Fulfillment of the Requirements For the Degree of Doctor of Philosophy in Education University of Regina, 1-373.

21) Sandelowski, Margarete. & Barroso, Julie. (2007). *Handbook for Synthesizing Qualitative Research*. Springer Publishing Company, 284.

- 1-Arasti, Z. Zarei, H., & Didehvar, F.
- 2-Cantu Ortiz, F.J., Galeano, N., Castro, P.M., & Fangmeyer, J
- 3-Hamoud Naji. A
- 4-Lahikainen, K., Kolhinen, J., Ruskovaara, E., & Pihkala, T
- 5-Ogunade, A. Saskatchewan, R.
- 6-Fichter, K., & Tiemann, I
- 7-Sandelowski, M. and Barroso, J.